

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-518-4-1>

ФЕНОМЕН ЕКОНОМІЧНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ: ВІД ПЕРЕРОЗПОДІЛУ ДО ВИЗНАННЯ

Глушко Т. П.

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії*

*Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

Проблема економічної справедливості має досить тривалу історію своєї еволюції й сягає ще давньогрецьких філософських розвідок. Так в «Державі» Платона [1] ідея справедливого суспільного устрою розкривається крізь призму ідеї розподілу суспільних функцій між соціальними станами, де господарська складова організації суспільного життя покладалася на селян та ремісників, тобто вважалася закріпленою за певною суспільною стратою. Така ідея постулювала суто імперативний вимір та обмежувала можливості громадян полісу.

У Арістотеля [2] вже зустрічаємо більш виважений підхід щодо класифікації справедливості на два різновиди – зрівняльну, яка передбачає рівномірний розподіл благ між усіма учасниками суспільного життя, та розподільчу, яка стосується *перерозподілу* благ згідно з чеснотами чи заслугами громадян. При цьому головний акцент Стагірит робив саме на потребі пропорційного розподілу економічних благ залежно від внеску в суспільний добробут, що свідчить про своєрідну «аристократичну логіку» та меритократичні тенденції. В середньовічну епоху ідею перерозподілу активно підтримував Тома Аквінський, який вважав, що перерозподільча справедливість на приватну власність обґрунтована теологічно та передбачає *моральну* вимогу надавати допомогу бідним прошаркам населення.

Ліберальну модель справедливості започатковує Дж. Лок [3], який розглядає приватну власність у якості фундаменту для забезпечення свободи, а тому справедливий розподіл, в його розумінні, починається з власності, яка є результатом чесно́ї праці. В міркуваннях Дж. Лока ми вже можемо спостерігати чітко окреслену морально-етичну складову

в підході до проблеми соціальних проявів справедливості. Тоді як морально-політичний вимір ідеї економічної справедливості більш повно розкрито в дослідженнях Ж.-Ж. Руссо, для якого економічна нерівність є основним джерелом соціальної несправедливості [6]. Ще одним мислителем доби Просвітництва, який поєднує ідею моралі та перерозподілу є відомий економіст А. Сміт [11], котрий вважав, що за умови збереження моральнісної складової, такий механізм як ринок здатен забезпечувати ефективний та справедливий розподіл економічних благ.

В XIX столітті в роботах К. Маркса [4] чітко формується ідея *економічної несправедливості*, яка проявляється в експлуатації пролетаріату буржуазією. Відповідно, шляхом до подолання цієї ситуації стає класова боротьба, яка є результатом несправедливого розподілу засобів виробництва. Тому ідея економічної справедливості розглядається мислителем крізь призму скасування приватної власності на капітал та радикальний *перерозподіл* на користь працівників, тобто пролетаріату. Власне, ідею ліберального реформістського перерозподілу з акцентом на інституціях пропонує класик теорії справедливості Дж. Ролз [5] з його відомим принципом максимізації зиску для найменш забезпечених прошарків населення, який має підтримувався соціальними інститутами в процесі затвердження економічної політики суспільства.

Антиперерозподільну тенденцію сформував лібертаріанець Р. Нозік [8], який розглядає *перерозподіл як порушення свободи* та наполягає на мінімізації державного втручання. Дослідник вважав, що перерозподіл, як феномен, який зумовлює відчуження ресурсів від одних громадян на користь інших, *морально неприпустимим*. Відповідно, перерозподіл ніколи не може бути справедливим, оскільки порушує індивідуальні права власності, автономію та добровільність. Натомість економічна справедливість забезпечується, в межах його концепції, через утвердження справедливості самих процесів набуття прав власності та їх передачі – шляхом обміну або дарування – а також виправлення несправедливості, якщо дві попередні умови не були виконані. Відповідно, справедливість постає вже не як результат, а як процес, тобто розглядається на рівні її процесуального забезпечення. Таким чином, економічна справедливість у Р. Нозіка постає як **своєрідна процедурна чесність**, що реалізовується через механізми вільного обміну та відсутності примусу.

Зміщення фокусу на інтерсуб'єктивне, інституційне визнання, як *передумову справедливості*, здійснив неогегельянець А. Гоннет, котрий став одним з фундаторів концепту «боротьби за визнання». Такий концептуальний зсув визначив специфіку подальшого розвитку даної

проблематики, в тому числі й в економічній площині. Зокрема американська дослідниця Н. Фрейзер [7], котра аналізує феномен економічної справедливості крізь призму неопрагматизму, наголошує на дуальній моделі, яка включає в себе такі два взаємопов'язані рівні як *перерозподіл* в економічній площині та *визнання* – в культурній. Тобто економічна справедливість, згідно Н. Фрейзер, не обмежується матеріальним перерозподілом, для її забезпечення необхідно також *визнання* культурної відмінності та боротьба з приниженням й ієрархізацією ідентичностей.

Сучасні автори А. Сен [10] та М. Нусбаум [9] вже розглядають економічну справедливість як розвиток рівних можливостей громадян для реалізації їхнього потенціалу, тобто економічна справедливість постає як наявність рівного доступу до економічних можливостей. Як бачимо, йдеться не про рівність доходів, а саме про рівність доступу до можливостей. У такий спосіб, ми спостерігаємо переорієнтацію з результатів, але не на процесуальність, як у Р. Нозіка, а на можливості, що одночасно передбачає синтез економічного, соціального та культурного аспектів. Зокрема А. Сен аналізує можливості в контексті доступу до економічних ресурсів, тоді справедливість постає як можливість реалізації економічного потенціалу людини. Концепція М. Нусбаум дещо більш етично окреслена, але вона так само пропонує перелік базових можливостей, які постають передумовою економічної справедливості. Саме на основі такого підходу сформувалися концепції інклюзивного капіталізму та інклюзивної економіки загалом.

Для сучасної України надзвичайно важливо сконцентрувати зусилля в післявоєнний період на трансформації соціально-економічного середовища саме в контексті стратегій побудови інклюзивної економічної політики, яка буде максимально забезпечувати можливості для реалізації економічного потенціалу кожного громадянина. Адже ціна нерівності, як це показав Дж. Стігліц в своїй однойменній роботі [12], наносить суттєву шкоду не тільки демократичним інституціям, а й економіці суспільства в цілому. Саме тому дослідник закликав до здійснення реформ, які дозволять реалізувати більш справедливий розподіл ресурсів та створити економіку, яка буде забезпечувати інтереси не лише еліти, а суспільства в цілому.

Отже, ідеї економічної справедливості саме в контексті формування інклюзивної економіки, котра спирається на культурне визнання та рівність можливостей, мають особливо важливе значення для сучасної України в контексті післявоєнного оновлення, демократизації та інтеграції до Європейського Союзу. Реалізація такої стратегічно важливої складової соціального розвитку як інклюзивна економіка дозволить, на наш погляд, здійснити перехід від моделі виживання до

моделі розвитку, а саме сприятиме подоланню наслідків бідності, боротьбі з регіональною нерівністю та підтримці вразливих груп, особливо внутрішньо переміщених осіб та ветеранів. Також ця стратегія матиме конструктивний функціонал в напрямі розвитку людського капіталу на рівні місцевих громад, а також малого та середнього бізнесу й створюватиме умови для справедливого розподілу інвестицій, що, в свою чергу, посилюватиме довіру до економічних ініціатив держави.

Література

1. Платон. Держава / пер. Дзвинка Коваль. Київ : Markobook, 2022. 336 с.
2. Арістотель. Політика / пер. з давньогрец. та передмова О. Кислюка. Київ : Основи, 2000. 239 с.
3. Лок Дж. Два трактати про правління / пер. з англ. Павло Содомора. Київ : Наш Формат, 2020. 312 с.
4. Маркс К. Капітал: у 3 т. / пер. І. Степанова-Скворцова. Київ : Політвидав України, 1954. Т 1. 790 с.
5. Ролз Дж. Теорія справедливості / пер. О. Мокровольський. Київ : Основи, 2001. 822 с.
6. Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або принципи політичного права / пер. з фр. та ком. О. Хома. Київ : Port-Royal, 2001. 349 с.
7. Fraser N., Honneth A. Redistribution or recognition? A political-philosophical exchange. New York : Verso Books, 2003. 276 p.
8. Nozick R. Anarchy, state, and utopia. New York: Basic Books, 1974. 334 p.
9. Nussbaum M. Creating capabilities: The human development approach. Cambridge : Harvard University Press, 2011. 237 p.
10. Sen A. Development as freedom. Alfred A. New York : Knopf, 1999. 336 p.
11. Smith A. The theory of moral sentiments / ed. by D. D. Raphael and A. L. Macfie. Indianapolis : Liberty Fund, 1984. 412 с.
12. Stiglitz J. E. The Price of Inequality. London: Penguin, 2013. 560 p.